

4. Кузьмінський Ю.А. Що таке система бухгалтерського обліку / Ю.А. Кузьмінський / Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 8-11.
5. Украина: рынок муки и круп. Исследование информационной компании «ПроАгро». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/news/proagro/>.
6. Кукурузный початок. мексиканский производитель маисовых лепешек Gruma начинает бизнес в Украине «Агроном». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tulaort.ru/node/540>.
7. ТОВ Сквирський комбінат хлібопродуктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pavtrade.com/companies/10670>.
8. Україна сьогодні: каталог провідних підприємств України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/catalog/28890/>.

УДК 331.5.024.54

Навроцький О.О.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ У СФЕРІ ПОСЛУГ

Мета статті полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання зайнятості у сфері послуг, що сприяють підвищенню ефективності функціонування економіки країни в умовах переходу суспільства від індустріального до постіндустріального суспільства знань. У статті досліджено проблему державного регулювання зайнятості у сфері послуг, враховуючи фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості. Виходячи з проведеного дослідження запропонована концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг з метою підвищення його збалансованості, яка враховує дії внутрішніх і зовнішніх чинників та його перспективний стан.

Ключові слова: послуги, зайнятість у сфері послуг, структура зайнятості, ринок праці, трудові ресурси.

Навроцький А.А. ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ В СФЕРЕ УСЛУГ

Цель статьи заключается в обосновании приоритетных направлений совершенствования государственного регулирования занятости в сфере услуг, способствующих повышению эффективности функционирования экономики страны в условиях перехода общества от индустриального к постиндустриальному обществу знаний. В статье исследована проблема государственного регулирования занятости в сфере услуг, учитывая факторы, влияющие на динамику развития занятости. Исходя из проведенного исследования предложена концепция государственного участия в регулировании рынка труда в сфере услуг с целью повышения его сбалансированности, которая учитывает действия внутренних и внешних факторов и его перспективное состояние.

Ключевые слова: услуги, занятость в сфере услуг, структура занятости, рынок труда, трудовые ресурсы.

Navrotsky O.O. STATE REGULATION OF EMPLOYMENT IN THE AREA OF SERVICES

The purpose of the article is to justify the priorities of improving the state regulation of employment in the services sector, contributing to improving the functioning of the economy in the transition from an industrial society to a post-industrial society of knowledge. The paper studies the problem of state regulation of employment in the services sector, taking into account the factors influencing the dynamics of employment. Based on the study the concept of state involvement in the regulation of the labor market in the service sector to improve its balance, which takes into account the effect of internal and external factors and its future state.

Keywords: services, employment in the service sector, structure of employment, labor market, labor.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У період економічних і соціальних реформ, глобалізації економіки та нестабільної фінансової і політичної ситуації в Україні особливого значення набуває державне регулювання зайнятості населення. Це пов'язано зі змінами вікової структури населення, територіальною диспропорцією попиту та пропозиції робочої сили, високою диференціацією в рівні оплати праці, дезінтеграційними процесами на ринку праці, модернізацією виробництва, розвитком наукомістких технологій, реструктуризацією та диверсифікацією галузей економіки.

Соціальний і економічний розвиток країни значною мірою забезпечується за рахунок підвищення ефективності функціонування галузей сфери послуг. Структура зайнятості населення розвинених країн характеризується переміщенням економічно активного населення в сферу послуг, а високий рівень розвитку матеріального виробництва сприяє становленню сфери послуг. Незаперечним є той факт, що швидкий розвиток сфери послуг і підвищення її частки у валовому національному продукті комплексно характеризує перехід країни до постіндустріальної

стадії розвитку. Важливу роль відіграють послуги і в процесі залучення країни в глобальну економіку і міжнародний поділ праці. Виходячи з цього, питання розвитку сфери послуг з точки зору оцінки її впливу на ринок праці набуває актуальності та ставить перед наукою і практикою багато складних і принципово нових завдань, що пояснює виникнення потреби у всебічному вивченні аспектів державного регулювання зайнятості у сфері послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання державного регулювання зайнятості, у тому числі і в сфері послуг, були досліджені в роботах багатьох видатних учених різних епох і напрямів. Теоретико-методологічні аспекти зайнятості у трансформаційній економіці розглядалися такими вченими, як О. Грішнова [4], Е. Лібанова [5], Л. Лісогор [6], І. Петрова [7], О. Цимбал [8]. Секторальна та галузева зайнятість досліджувалася А. Арсеєнко [9], В. Міненко [11], А. Ревенко [10], В. Смаль [12]. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи Дж.К. Грейсона [3], Рональд Дж. Еренберга [2] та інших, спрямовані на вивчення розвитку та управління робочою силою у сфері послуг із застосу-

ванням нових гнучких форм зайнятості та самозайнятості населення.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак слід зазначити, що багато аспектів механізму державного регулювання зайнятості у сфері послуг залишаються невивченими, а традиційні заходи не адаптовані до сучасної економічної системи, і отже вимагають подальшої розробки та модернізації на основі проведення комплексного аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення державного регулювання зайнятості у сфері послуг, що сприяють підвищенню ефективності функціонування економіки країни в умовах переходу суспільства від індустріального до постіндустріального суспільства знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зміна у всьому світі структури зайнятості в бік збільшення питомої ваги зайнятих у сфері послуг може бути пояснена виходячи з гіпотези трьох секторів економіки (прихильниками є К. Кларк [1], Ж. Фурастьє [14], С. Кузнець [15]), згідно якої суспільство в ході свого історичного розвитку переходить від економіки з переважанням сільського господарства і індустріального виробництва до економіки, в якій переважаючим сектором стає сфера послуг, а отже і змінюється структура зайнятого населення. Згідно з даними Європейського комітету статистики [16], розподіл зайнятості між різними економічними секторами показує, що на початок 2013 року зайнятість в секторі послуг склала в середньому майже 70% від загальної чисельності зайнятих в ЄС-28, частка поступається лише Чорногорії та Ісландії, з відповідно 76,9% і 75,8%. Українська економіка рухається в напрямку постіндустріального суспільства. Протягом останніх років спостерігається збільшення частки зайнятих у сфері послуг, що наглядно демонструє діаграма зайнятості у цьому секторі економіки України (рис. 1).

За період 1970–2013 рр. частка зайнятих у сфері послуг збільшилася у 3,5 рази. Розвиток цієї сфери можливо пов'язати з трансформаційними процесами в економіці країни, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (транспорт, комунальної сфери, торгівлі, фінансів тощо).

Проте слід зауважити, що раціональність структури зайнятості виражається не у зростанні окремого сектора економіки (наприклад, чисельності в сфері послуг), а в переході від галузей з низьким рівнем кваліфікації до галузей з високим рівнем. Використовуючи запропонований Д. Беллом і його послідовниками підхід (у тому числі роботу Ф. Махлупа, який розробив теорію знання як товарного продукту, що стала однією з основ теорії суспільства знання), у одній з попередніх робіт автора було запропоновано сучасну типологію секторів економіки за такими ознаками: третій сектор економіки (індустріальний тип

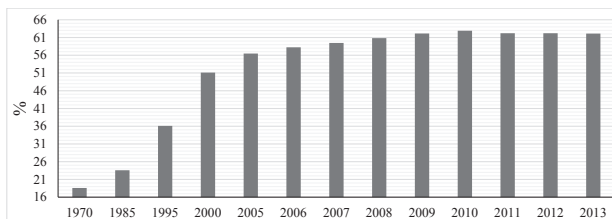

Рис. 1. Динаміка зайнятих у сфері послуг за період 1970–2013 рр., %

Розроблено за [17]

суспільства) – інфраструктурно-виробничий; четвертий сектор економіки (постіндустріальний тип суспільства) – розподільчо-професійний; п'ятий сектор економіки (постіндустріальне суспільство знань) – суспільно-управлінський.

Результати аналізу структури зайнятості у сфері послуг та її динаміка за останні 13 років наведені на рисунку 2.

Рис. 2. Динаміка зайнятого населення за секторами економіки у 2000–2013 рр.

Розроблено за [17]

Варто підкреслити той факт, що питома вага зайнятих у четвертому секторі економіки перевищує значення інших секторів. Структурні зміни у зайнятості населення мають позитивні та негативні наслідки. З одного боку, збільшення частки п'ятого сектора свідчить про перехід країни до постіндустріального суспільства знань, виходячи з значної кількості зайнятих у найбільш наукоємних проектах, але в Україні, як і в багатьох країнах з транзитивною економікою, велика частина обсягів послуг, насамперед у роздрібній торгівлі, надається фірмами нелегального сектора, які часто офіційно не зареєстровані, а отже не відображаються у статистичній звітності. Крім того, переваги у витратах такого роду компаній заважають більш продуктивним і ефективним легальним компаніям зайняти відповідну частку на ринку та працевлаштувати окремі групи населення. Також слід зауважити, що скорочення зайнятості в соціальних галузях є негативною рисою, оскільки вони забезпечують розвиток людського потенціалу.

Сучасна галузева структура сфер послуг характеризується недостатньою (порівняно з розвиненими країнами світу) зайнятістю в галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, тому слід відзначити, що потребують подальшого дослідження сфера послуг та її якісний розвиток, задля виявлення факторів, що сприяють розвитку зайнятості населення у сфері послуг, а отже, забезпечення зростання продуктивної зайнятості в країні.

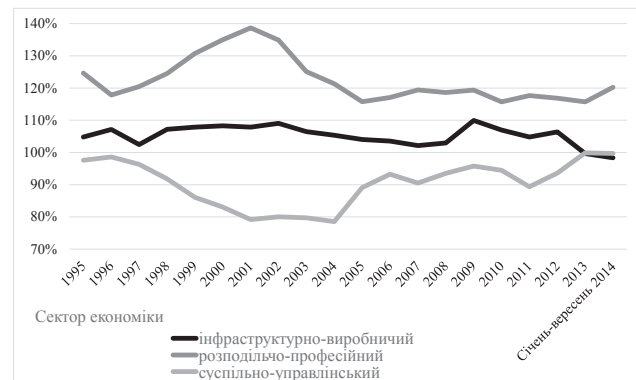

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг за секторами економіки, % від середньої заробітної плати по країні

Розроблено за [17]

Для оцінки ефективності функціонування інфраструктури обслуговування ринку праці у сфері послуг варто проаналізувати вплив цінового фактора на зміни у структурі зайнятості. Відношення величини середньої заробітної плати працівників третього, четвертого та п'ятого секторів економіки до середньої заробітної плати по країні наочно наведено на рисунку 3.

Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про те, що найвища заробітна плата за аналізований період спостерігається у розподільчо-професійному секторі економіки, в першу чергу завдяки високому рівню заробітної плати у сфері фінансової та страхової діяльності (вдвічі більше ніж в середньому по Україні, а у 2001 році майже у 2,7 рази).

Суспільно-управлінський сектор економіки, що описує зайнятість у галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, характеризується низьким рівнем заробітної плати, яка значно поступається середньому по країні значенню у сфері освіти та охорони здоров'я, у січні-вересні 2014 року заробітна плата у цих сферах склала відповідно 79% та 70% від середнього по країні рівня.

Варто відзначити, що програми стимулювання зростання інфраструктури сфери послуг пов'язані з вирішенням проблеми удосконалення управління розвитком інфраструктури ринку праці. Питома вага вакансій, заявлених роботодавцями до органів служби зайнятості по сфері послуг, у загальній кількості вакансій найбільшою є для п'ятого сектору економіки, за даними 2013 року, 32% припадало на державне управління й оборону та обов'язкове соціальне страхування, а також майже 20% на охорону здоров'я та соціальну допомогу (таблиця 1). Цей факт пояснюється, з одного боку, низьким рівнем середньомісячної заробітної плати працівників, а отже невеликим попитом на ці сфери діяльності, а з іншого боку, розвитком окремих видів діяльності, що відносяться до п'ятого сектора економіки.

Динаміка потреби підприємств у працівниках четвертого сектора економіки у співставленні з даними аналізу динаміки зайнятого населення за секто-

рами економіки та середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про розвиток професійно-розподільчого сектора економіки, що також підтверджується значенням питомої ваги громадян, працевлаштованих після проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за спеціальностями, затребуваних на ринку праці у сфері послуг, у загальній чисельності працевлаштованих за відповідними спеціальностями. Лише у сфері торгівлі за січень-вересень 2014 року було працевлаштовано 16% від загальної кількості не зайнятих трудовою діяльністю громадян.

Варто зазначити, що на величину попиту на працю і на відмінності у структурі і динаміці зайнятості у сфері послуг впливає не тільки рівень заробітної плати, але і безліч факторів, які для трансформаційного стану розвитку сфери послуг в Україні є найбільш впливовими (таблиця 2).

Згідно із таблицею, кількість факторів, що стримують зростання зайнятості у сфері послуг, перевищує кількість факторів, що сприяють її розвитку, а отже необхідно є розробка концепції державного регулювання зайнятості у сфері послуг (рис. 4).

Нова концепція враховує існуючі взаємозв'язки на ринку праці, зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на нього, та дозволяє поєднати трансформаційну економіку (з її вимогами до параметрів соціально-економічного розвитку), бюджетну систему (функціонування якої має бути спрямоване на результат) та систему освіти (що задовольняє потреби особистості й суспільства) завдяки врахуванню тенденцій і напрямів соціально-економічного розвитку країни, цільовій орієнтації на задоволення попиту економіки в кваліфікованих кадрах, моніторингу та зворотного зв'язку з системою освіти та роботодавцями, забезпеченню бюджетним фінансуванням підготовки затребуваних економікою кваліфікованих кадрів, створенню стимулів або санкцій для працевлаштування випускників за фахом, врахуванню інтересів особистості в подальшому підвищенні освітнього рівня через позабюджетну підготовку в освітніх установах, що одночасно сприятиме формуванню конкуренції з боку працівників за робочі місця.

Таблиця 1

Ефективність функціонування інфраструктури обслуговування ринку праці у сфері послуг

	Динаміка потреби підприємств у працівниках за видами економічної діяльності у 2002–2014 рр., на кінець року; тис. осіб				Динаміка працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за видами економічної діяльності у 2002–2014 рр., тис. осіб			
	Всього потреба у працівниках	Сектор економіки			Всього працевлаштовано	Сектор економіки		
		III	IV	V		III	IV	V
2002	123,9	8,2	21,6	20,7	831,8	44,7	193,1	117,9
2003	138,8	8,6	24,5	24,9	877,3	45,7	212,3	116,8
2004	166,5	11,7	33,7	28,3	984,2	51,1	251,9	121,4
2005	186,6	12,3	41,9	32,9	1049,8	55,5	280,7	129,9
2006	170,5	11,4	45,7	26,8	1070,8	60,1	302,5	127,3
2007	169,7	13,1	40,9	29,9	1098,6	59,8	300,9	127,8
2008	91,1	7,9	22	24,9	1084	60,9	314,4	123,1
2009	65,8	4,9	19,5	18,9	702,7	35	187,7	97,5
2010	63,9	5	16,7	16,3	744,5	36,2	223	97,9
2011	59,3	5	13,9	15,7	762,7	37,8	206,4	108,3
2012	48,6	4,4	10,1	14,2	764,4	39,7	206,9	120,8
2013	47,5	4,1	11	36,1	541,9	23,7	117,2	111,7
січ. – вер. 2014	52,6	4,5	9,5	17,7	384,8	16,5	84,3	58,4

Розраховано за [17]

Таблиця 2

Фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості у сфері послуг в Україні

Група факторів	Фактори, що сприяють розвитку зайнятості у сфері послуг	Фактори, що стримують зростання зайнятості у сфері послуг
ЕКОНОМІЧНІ	Зростання мегаполісів – центрів тяжіння праці і фінансових ресурсів; Розвиток сфери комунікацій (стільникового зв'язку та Інтернет); Банкрутство ряду підприємств виробничої сфери.	Низька оплата праці персоналу сфери послуг (особливо у п'ятому секторі економіки); Жорстке державне регулювання заробітної плати та слабка її диференціація залежно від результатів праці; Недосконалість системи ціноутворення у сфері послуг; Високий рівень монополізації окремих секторів ринку послуг; Нестача інвестицій у сферу послуг; Високі ризики підприємницької діяльності; Поширення тіньової зайнятості; Високі ставки по кредитах для бізнесу.
СОЦІАЛЬНІ	Зміна освітніх стандартів у вузах, відкриття нових спеціальностей і напрямів, які готують фахівців для сфери послуг; Зростання інвестицій у людський капітал; Зростання потреби населення в організації дозвілля; Розвиток нестандартних форм зайнятості (аутсорсинг, лізинг, фрілансінг, робота за гнучким і вільним графіком).	Збереження тенденції перевищення пропозиції робочої сили над попитом; Високий рівень прихованого безробіття; Низька внутрішня мобільність населення; Дефіцит кваліфікованих фахівців на фоні надлишку випускників з вищою освітою; Слабка інформованість населення про вакансії за межами місць проживання.
ПРАВОВІ	Створення сприятливих правових умов і гарантій господарювання для інвесторів, зокрема, іноземних; Підвищення грамотності населення в області відкриття власної справи; Створення ефективного інституту банкрутства для юридичних осіб.	Недосконалість законодавчої бази в питаннях регулювання ринку праці; Недостатній взаємозв'язок адміністративних і ринкових методів регулювання зайнятості; Недосконалість законодавчої бази дозволяє роботодавцям та підприємцям використовувати робочу силу нелегально.

Розроблено автором

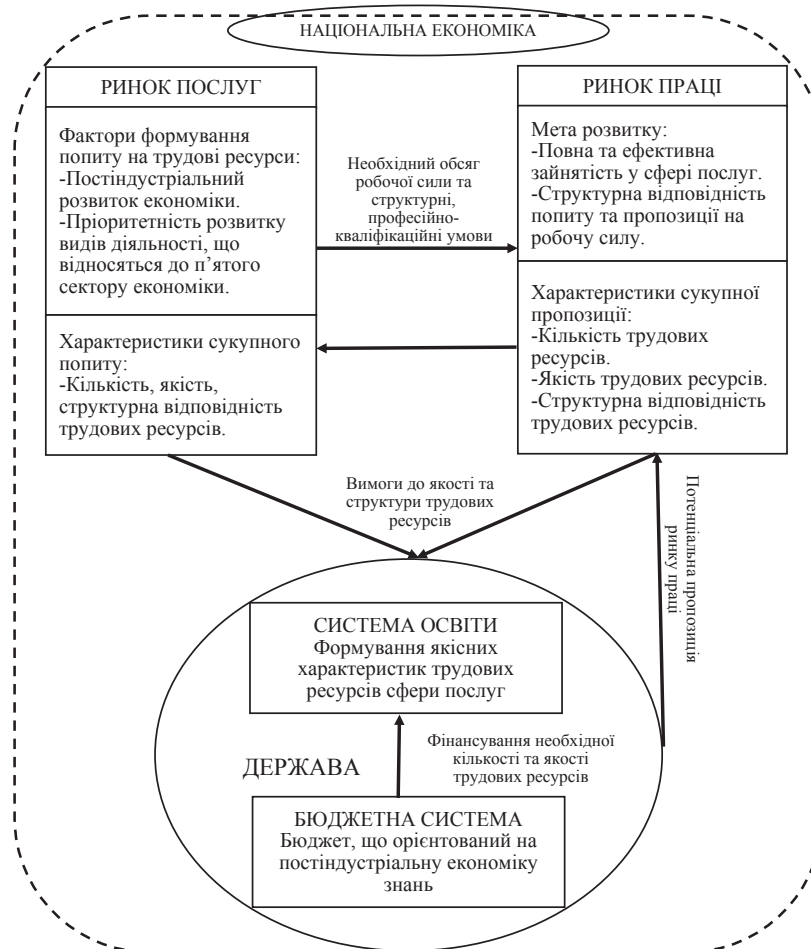

Рис. 4. Концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг

Розроблено автором

Запропонована концепція державного регулювання зайнятості у сфері послуг відображає зв'язки між зазначеними елементами системи, визначає принциповий порядок їх взаємодії, а також механізм його реалізації, при цьому елементи системи послідовно сприяють вирішенню поставлених завдань.

В умовах трансформаційного розвитку економіки України відбувається формування нових професійно-кваліфікаційних вимог до кадрів у сфері послуг, у зв'язку з чим проблема відповідності підготовлюваних системою освіти фахівців сучасним вимогам економіки мають вирішуватись через державні освітні стандарти зорієнтовані на постіндустріальну економіку знань. Бюджетна ж система забезпечує фінансування підготовки кваліфікованих кадрів, а в умовах зниження чисельності трудових ресурсів в першочерговому порядку фінансується підготовка кадрів для пріоритетних галузей розвитку сфери послуг, а саме п'ятого сектора економіки. Ринку праці на основі механізму саморегулювання повністю або частково приймає підготовлені кадри та бере участь у зворотному зв'язку, надаючи інформацію керуючій системі про рівень збалансованості між попитом і пропозицією; формує вимоги до професійних характеристик працівників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Соціальний і економічний розвиток країни значною

мірою забезпечується за рахунок підвищення ефективності функціонування галузей сфери послуг. За період 1970–2013 рр. в Україні частка зайнятих у сфері послуг збільшилася у 3,5 рази, що можливо пов'язати з трансформаційними процесами в економіці країни, яка вимагала розвитку інфраструктурних галузей (транспорт, комунальної сфери, торгівлі, фінансів тощо). Сучасна галузева структура сфер послуг характеризується недостатньою (порівняно з розвиненими країнами світу) зайнятістю в галузях, які забезпечують інноваційний розвиток. Крім того, суспільно-управлінський сектор економіки, що саме і описує зайнятість у галузях, які забезпечують інноваційний розвиток, характеризується низьким рівнем заробітної плати, яка значно поступається середньому по країні значенню в сфері освіти та охорони здоров'я (у січні-вересні 2014 року заробітна плата у цих сферах склала відповідно 79% та 70% від середнього по країні рівня).

Динаміка потреби підприємств у працівниках четвертого сектора економіки у співставленні з даними аналізу динаміки зайнятого населення за секторами економіки та середньомісячної заробітної плати працівників сфери послуг свідчить про розвиток професійно-розподільного сектору економіки, що також підтверджується значенням питомої ваги громадян, працевлаштованих після проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації за спеціальностями, затребуваних на ринку праці у сфері послуг, у загальній чисельності працевлаштованих за відповідними спеціальностями.

Для комплексного вирішення проблем державного регулювання зайнятості у сфері послуг, враховуючи фактори впливу на динаміку розвитку зайнятості, запропонована концепція державної участі в регулюванні ринку праці у сфері послуг з метою підвищення його збалансованості, яка враховує дії внутрішніх і зовнішніх чинників, та його перспективний стан. Подальші дослідження будуть результативними для вирішення питання вдосконалення державного регулювання зайнятості населення у сфері послуг в умовах трансформаційної економіки, дослідження механізмів і концептуальних положень політики зайнятості з урахуванням територіальних і галузевих особливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Clark C., Fisher A. Urban Population Densities, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)*, Vol. 114, No. 4 (1951).
2. Современная экономика труда : Теория и гос. политика : Пер. с англ. / Рональд Дж. Эренберг, Роберт С. Смит ; Под науч. ред. Р.П. Колосовой и др., 777 с. ил. 25 см. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996.
3. Грейсон Дж.К., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века : пер. с англ. / Дж.К. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 1991. – 319 с.
4. Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносина / О.А. Грیشанова. – К. : Т-во «Знання», 2009. – 390 с.
5. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 5-20.
6. Лісогор Л.С. Гнучкість зайнятості на ринку праці та соціальний захист / Л.С. Лісогор // Праця і зарплата. – 2011. – № 13. – С. 4-5.
7. Петрова І.Л. Заходи економічної та соціальної політики в сегменті неформальної зайнятості / І.Л. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 3. – С. 3-7.
8. Цимбал О.І. Трансформація економічної активності та зайнятості на ринку праці України: інституціональні аспекти / О.І. Цимбал // Держава і регіони. Серія економіка та підприємництво. – Запоріжжя, ГУ ЗІГМУ. – 2006. – Вип. 4. – С. 112-116.
9. Арсєенко А. Демистифікація «нової економіки» і проблема безробіття в США і Євросоюзі в умовах глобального кризиса / А. Арсєенко. – Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2010. – № 2. – С. 28-48.
10. Ревенко А.П. Структура і динаміка зайнятості на ринку праці [підрозділ 2.4] / А.П. Ревенко // Структурні зміни на економічному розвитку України ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
11. Міненко В.Л. Методологічні аспекти аналізу економічної активності населення, зайнятості і безробіття [Електронний ресурс] / В.Л. Міненко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 1(37). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/08.pdf>.
12. Сміль В.В. Індустріальні та постіндустріальні зміни в структурі зайнятості населення України [Електронний ресурс] / В.В. Сміль // Часопис соціально-економічної географії. – 2010. – № 8(1). – Режим доступу : http://www.geograf.com.ua/pdf/chseg/2010/8/07_Smal_53-58.pdf.
13. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К. : «Експресс», 2007. – 520 с.
14. Фурастьє Ж. Великая надежда XX века / Ж. Фурастьє. – М. : Наука, 2001. – 183 с.
15. Kuznets S. Quantitative aspects of the economic growth of nations: II, Industrial distribution of national product and labor force / S. Kuznets // *Economic Development and Cultural Change, Supplement to vol. 5, no. 4, July, 1957*, p. 1-110.
16. Enlargement countries – Labour market statistics – 2014 edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-01-13-753/EN/KS-01-13-753-EN.PDF.
17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.